

TAPASZTALATOK ÉS ELKÉPZELÉSEK A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKRÓL

Mintavételes közvéleménykutatás Franciaországban

A L'expérience et l'image des bibliothèques municipales. Enquête par sondage auprès de la population nationale c. írás alapján (Bulletin des Bibliothèques de France. 1980. 6.no. 265–299.p.) FOGARASSY MIKLÓS tömörítvénye.

Milyen is az a közvetlen vagy közvetett tapasztalatokra alapozott kép és vélemény, melyet a felnőtt franciák a helyi közművelődési könyvtárakról alkotnak? Milyen jellegű eltérések figyelhetők meg a könyvtári olvasók és az intézményt csak távolról, a kommunikáció egyéb csatornáin révén ismerő emberek véleményében? Hogyan minősítik, mit várnak a könyvtártól, adottságai közül mit állítanak előtérbe? – ilyen természetű kérdésekre kereste a választ, a statisztikailag is elemezhető helyzetképet az a mintavételes közvéleménykutatás, melyet a francia Kulturális és Kommunikációs Minisztérium felkérésére a Société ARCMC nevű – piackutatási és kommunikációs elemzések, vizsgálatok, szaktanácsadás végzésére hivatott – cég készített 1979-ben.

Az előzetes felmérések szerint a 15 éven felüli franciák közel 10%-a tekinthető a helyi nyilvános könyvtárak beiratkozott, aktív olvasóinak. Ebből indult ki a vizsgálati apparátus összeállítása, amikor meghatározták azt a két mintát, melynek egybevetése és összehasonlító elemzése lett a kutatási összefoglaló gerince. Az 5000 lakosnál nagyobb településeken folytatott kérdőíves felmérésben egy 1000 főből álló, ún. népességi-lakóhelyi mintát választottak ki, továbbá egy 800 személyes, könyvtári olvasókból álló vizsgálati csoporttal készítették interjúkat. Az előbbieket az utolsó népszámlálás társadalomstatisztikai arányait követve választották ki, és az eredmények beszédesen igazolták a kiinduló feltételezést: az ezres népességi populációban közel 100 olyan személy akadt, aki könyvtári olvasó. Ezáltal a véletlenszerű választással az olvasói nyilvántartásokból kiszemelt 800-as kör 900-ra nőtt, a nem olvasók körébe pedig – a lakossági mintában – 900 személy maradt. Két egyenlő nagyságú, a kétféle közvéleményt képviselő csoport adatait lehetett egybevetni. Figyelmet érdemel még az is, hogy a véletlenszerűség és torzításmentesség kutatási alapelveit a vizsgálatba vont könyvtárak kiválasztásánál nem alkalmazták. Azok a települések, melynek könyvtárai, illetve olvasói a felmérésben szerepeltek, arányosan követték ugyan a francia lakosság lépcsőzetes megoszlását, de a kijelölnél előnyben részesítették az újonnan épült vagy modernizált könyvtárakat azzal a céllal, hogy a korszerű létesítmények pozitív hatását kitapinthatassák. Az ebből adódó statisztikai torzulásokat a végső összesítésekben matematikai módszerrel korrigálták.

A könyvtárba járó felnőtt olvasók – a hasonló korú népesség 10-ed részének – belső megoszlása jellegzetes eltéréseket mutat. A könyvtár használata elterjedtebb a nők (11%), a 20 évnél fiatalabbak (12%), a közép- és felsőfokú végzettségű keresők

családtagjai és a főváros vonzáskörzetében élők körében, illetve az olyan emberek között, akiknek 50-nél több kötetes házi könyvgyűjteménye van. A könyvtári olvasótábor demográfiai megoszlása is ezt a képet domborítja ki: nagyobb részük nő (62%), 15 és 19 év közötti fiatal (24%), egyedülálló (41%), foglalkozását és művelődési helyzetét tekintve előnyösebb helyzetű, magasabban iskolázott (65%).

A két mintacsoport művelődési igényeit, szórakozásaik természetét vizsgálni hivatott kérdések alapján meg lehetett állapítani, hogy a könyvtárlátogatók az átlagnépesség-nél némileg kevésbé kötődnek a televíziózáshoz, tetemesebb részben (78%) maguk is vásárolnak könyvet, – a francia földön igen elterjedt „sajtófogyasztás” mellett vonzódnak a könyvolvasáshoz is (lakossági minta: 36, könyvtári: 57%). Mindkét csoportban a legkedveltebb műfajnak a regény mutatkozott, a következő helyen azonban a könyvtári tagoknál az esszék, tanulmányok, történelmi munkák szerepeltek, míg a másik csoportban a kalandos irodalom került erre a helyre. Az állomány hiányosságaira utalhat az az adat, hogy a könyvtár vonzásába nem kerülő emberek körében a mindennapok gyakorlatias útmutatói iránt igen számottevő érdeklődés mutatkozott.

A mai könyvtári olvasók többsége 20 éves kora előtt kezdte meg tagságát, de sok olyan személlyel is találkoztak a kérdezőbiztosok, akik – a könyvtárba járást egy időre megszakítva – 5 évnél nem régebben iratkoztak be újra. A népességi minta feldolgozása itt a következő adatokat mutatja: 17%-uk egykor járt a helyi könyvtárba, kétharmaduk 20 éves kora előtt, összességében tehát a felnőtt franciák 15%-ának lehet közvetlen tapasztalata a könyvtári szolgáltatásokról. Az olvasók viselkedését figyelve, látogatásuk ritmusát elemezve „gyakori” (19%), „rendszeres” (62%), és „alkalmi” (19%) látogatókat különböztettek meg. A mai francia könyvtári tagok a könyvtárat általában más élettevékenységüktől (vásárlás, ügyintézés, munkába járás stb.) függetlenül keresik fel, önálló programként szerepel napi időmérlegükben. *Mennyi időt töltenek ott?* A látogatási idő átlagos középértéke 3/4 óra, de az új építésű és 2000 m² alapterületnél nagyobb intézményeknél ez a középérték magasabbra szökken. *A szolgáltatások közül* 14 félért szerepeltek a kérdőíveken. Első helyre természetesen a kölcsönzés igénybevétele került. Nem ritka azonban a friss időszak kiadványok helyben való olvasása (42%), a kézikönyvek helyben történő tanulmányozása sem –, érthetően szoros összefüggésben az olvasó műveltségi színvonalával. Minden második megkérdezett olvasó tudott a könyvtárban rendezett kiállításokról, és ugyanilyen arányban nyilatkoztak arról is, hogy szellemi munkavégzés céljából keresik fel a könyvtárat. A többi szolgáltatás népszerűségi mutatói közül érdemes kiemelni azt, hogy a hangzó dokumentumok kölcsönzésére módot nyújtó könyvtárak látogatóinak csak 20%-a él a lehetőséggel. *Milyen emberi kapcsolatok szövődnek az olvasók között látogatásaik során?* Az emberek többsége egyedül megy a könyvtárba, de a beiratkozottak fele része a látogatás során barátaival vagy más véletlenszerűen ott megismert emberekkel kerül beszélőviszonyba, a könyvtárosokkal ennél sokkalta kevesebben váltanak szót (28%).

A könyvtárat csak hírből ismerők és a könyvtári tagok könyvtár-képe természetesen nem egyenértékű tapasztalati anyagra épül. Az olvasók fele például tudta, hogy az intézménynek nem az előljáróság jóindulatából kell léteznie, hanem működését, létesítését törvényes előírások szabják meg. A nem könyvtári olvasók 67%-a úgy vélekedett, hogy ez a helyi hatóság szabad elhatározásának függvénye. A két csoport véleménye abban

viszont lényegében egyező volt, hogy a könyvtár pénzügyi fenntartásáról a helyi tanácsnak kell gondoskodnia. Ingyenesek-e a szolgáltatások avagy sem? – e kérdésről mindkét mintacsoport alanyai azt nyilatkozták, hogy a tagsággal együttjáró beiratkozási díjat természetesnek és általánosnak ítélik. A könyvtárak népszerűségét, rangját, státusát érintő kérdésekre adott válaszok szóródásából megállapítható, hogy a franciák általában túlbecsülik a könyvtári tagok tényleges számát, és azt tartják, hogy az olvasói tábor elsősorban az iskolázottabb emberek köréből kerül ki. Mindkét mintacsoportnál első helyre került az a vélemény (85 és 78%-os aránnyal), hogy a könyvtárosok munkájának tetemesebb részét a könyvek leltározása, osztályozása, rendezése teszi ki, és érdekes módon a könyvtárról csak távoli információkkal rendelkezők közül foglaltak többen állást: amellet, hogy a könyvtári alkalmazottak egyik fő feladata a tájékoztatás, az olvasóknak szóló tanácsadás. A számukra kedves olvasmányféléről szólva a könyvtárba járók 71%-a kedvezően nyilatkozott az állományi választékról, a másik csoport 52%-a azonban azt a véleményét hangsúlyozta, hogy várakozása szerint nem lenne elegendő feleségre. Különösen a műszaki, szakmai, gyakorlati életben segítő, a tudományos-fantasztikus és kalandos művek kellő mennyiségében kételkedett. Figyelmet érdemel az a számadat, hogy a könyvtárba járók kétharmada jelezte a tájékoztatás és dokumentáció iránti igényét. Ha nem is tényleges gyakorlatuk szerint, önmagukról formált véleményük arra vall, hogy vonzzák őket a könyvtári rendezvények is, – több mint fele részben mutattak érdeklődést e szolgáltatás iránt.

Egy külön kérdéscsoporttal a könyvtári tagok „*megelégedettségi szintjét*”, illetve könyvtári „*ideálképüket*” igyekeztek kitapintani. A négy fokozatú skálát a statisztikai táblák négyféle metszetben dolgozzák fel: a könyvtár és lakóhely, a könyvtárosok viselkedése, a kényelem és berendezés, a friss könyvek megléte szerinti függvényekben adják a „*megelégedés*” és az „*elégedetlenség*” %-os mutatóit. A könyvtári nyitvatartással elégedetlen 8%, többségük például azt szeretné, ha könyvtárak este tovább lennének nyitva. Az ideális közművelődési könyvtárról alkotott vágykép fő jellemvonásai: az olvasók kétharmada (76%) nagyon nyugodt, csendes környezetet kíván, a többiek bizonyos hangulati motívumokat – esetleg zenei hangzáshátteret – is szeretne. Egyebekben igen változatos *a vonzó könyvtár* elképzelt formája: egyesek mint szellemi munkahelytől várnak többet, mások a pihenés, a kikapcsolódás színtereként fogalmazzák meg igényüket, – sok teremmel, kényelemmel. A fiatalok többsége tágas tereket, a munkás olvasók viszont intimebb, korlátozott léptékű helyiségeket tekintenek vonzónak. Az idősebbek, nyugdíjasok, a csak elemi iskolai végzettségűek között többen akadtak olyanok, akik jól válogatott – könyvesbolt méretű – könyvtárra vágnak. Érdekes, hogy a régi építésű és szűkebb könyvtárak közönsége inkább egy általános gyűjtőkörű, nagy állománnyal rendelkező, de elsősorban kölcsönzést nyújtó könyvtárat igényel, a modern létesítményeké viszont a kényelmet, a változatosságot, a tágasságot hangsúlyozza.

A könyvtáraktól távolmaradók 25%-a azt vallotta, hogy az utóbbi 10 évben felébredt már benne a vágy arra, hogy beiratkozzon. Potenciális könyvtári olvasók – „*adatolják*” a vizsgálati eredmények – elsősorban azokban a társadalmi, népességi csoportokban vannak, amelyekből ténylegesen is nagyobb arányban szerepelnek a tagok között (nők, fiatalok, középiskolások, egyetemisták, felsőfokú végzettségűek, Párizs környékén élők).

Mit tudnak lakóhelyük könyvtáráról? – tették fel a kérdést. A könyvtárba nem járók 64% is tudta, hol található az intézmény, tehát a könyvtárat relative ismertnek lehet tekinteni. A fennmaradó harmadról szólva megállapítható, hogy 16% még a létezéséről sem tudott, 7% azt hiszi, hogy kerületében, városában, lakóhelyének környékén nincs. A könyvtárba nem járók harmadának volt olyan ismerőse, rokona, barátja, aki könyvtári tag. Az összefüggésekből következik, hogy azok a jelenleg be nem iratkozottak, akik valamikor látogattak könyvtárat, továbbá akikben megvan a készség a könyvtárba járásra, nemcsak tudnak a könyvtár létéről, de azt is tudják, hogy hol van.

A képzeletükben élő könyvtárkép kapcsán a lakossági minta alanyainak 28%-a beszélt arról, hogy ez az intézmény „túlszabályozott” és a használónak túl szigorú (még!) szabályokat kell betartani. Noha a reprezentáció egészéhez viszonyítva ez a csoport nem nagy, nem elhanyagolható véleményt tükröz, és még azok körében is igen gyakori, akik családi körülményeik szerint „könyvközelben” élnek. Ezek a kérdéskörök vezetnek át a könyvtárlátogatást fékező tényezők feltárásához. A megkérdezetteknek egy lista alapján kellett a könyvtári tagság útjában álló tényezőkről nyilatkozni. Ezek közül a legfeltűnőbb a könyvolvasás iránti elenyésző igény volt, illetve ennek megléte esetén az a jelenség, hogy az emberek szenvedéllyel törekszenek saját könyvgyűjtemény kialakítására. Inkább vásárolnak, mintsem kölcsönöznek. E jelenség mögött – úgy tűnik – egy, a társadalomban továbbélő konzervatív könyvtárfelfogást lehet észrevenni, amely szerint az intézmény egyszerűen könyvkölcsönző. Nem lehet azonban elsiklani ama másik összefüggés fölött sem, mely arra utal, hogy a keveset olvasók igényeit gyorsabban elégíti ki a könyvvásárlás, hiszen az a néhány könyv, amit megvásárolnak, ki is elégíti szükségleteiket és nincs igényük a könyvtárak sokezer kötetes kínálatára.

A könyvtárlátogatás egy másik akadálya az információk hiányaira vezethető vissza. Az emberek hajlanak arra, hogy kitartsanak ama elképzeléseik mellett, mely szerint a könyvtár csak időnként, s számukra nem megfelelő időben tart nyitva (27%), hogy túl távol van (17%). Ezek a vélekedések általában akkor gyökeresednek meg, ha az illető környezetében nincs senki, aki könyvtárba járna. Sokan bizonytalanok afelől, hogy kedvelt olvasmányaikat megtalálják-e (21%), másokat az tart vissza (7%), hogy túl sok formalitást, adminisztrációt sejtjenek a könyvtárhasználat velejárójának, s a könyveken kívüli, másfajta szórakozási források jelenlétét nem is remélik. Mi tenné vonzóvá számukra, mi ösztökélné őket egy esetleges könyvtárlátogatásra? – kérdezték. A felsorolt motivációk közül legtöbbször a sok kedvelt könyv és folyóirat jelenlétét választották, de megnyilatkozott az a sokkalta célirányosabb vágy is, hogy a könyvtárban esetleg tájékoztató, dokumentációs forrásokra és segítségre lelhetnének munkájukkal, otthonukkal, szórakozásukkal kapcsolatban.

Az új, 1967 után épített (újjaépített) és a régi könyvtárak közönségének társadalmi szerkezetét összevetve megállapították, hogy az előbbieket többsége fiatal, nagyobb arányban képviseltetik magukat a férfiak, a képzetesebb, bár szerény körülmények között élő személyek, illetve azok, akiknek otthon is többféle audiovizuális eszközük vagy saját könyvtáruk van. Az új, modern könyvtárak látogatói körének érdekes vonása az is, hogy elmélyültebben, szorgalmasabban és gyakran társas formában veszik igénybe a könyvtár szolgáltatásait, – hosszabb időt töltenek ott és sok esetben ismerőseik, barátaik társaságában keresik fel lakóhelyük közművelődési könyvtárát.